

Tadeusz Skoczek

Sport, patriotyzm, pamięć : na marginesie zbiorów i kolekcji Muzeum Niepodległości w Warszawie

Niepodległość i Pamięć 21/3-4 (47-48), 271-284

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tadeusz Skoczek

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Sport, patriotyzm, pamięć. Na marginesie zbiorów i kolekcji Muzeum Niepodległości w Warszawie

Muzeum Niepodległości gromadzi przede wszystkim eksponaty dokumentujące historię dążeń narodowowyzwoleńczych, patriotycznych i niepodległościowych Polaków, począwszy od powstania kościuszkowskiego aż do czasów nam współczesnych. W misję tej instytucji wpisany jest obowiązek gromadzenia, opracowania i udostępniania zbiorów. Realizuje się to poprzez wystawy stałe, czasowe (w tym plan-szowe, objazdowe), konferencje i wydawnictwa.

Ważną częścią misji jest ochrona i udostępnianie miejsc pamięci narodowej, oddziałów: Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej i Muzeum Więzienia Pawiak (wraz z Mauzoleum Walki i Męczeństwa przy alei Szucha).

Ostatnio jedną z form działalności edukacyjnej i artystycznej stały się koncerty czerpiące ze źródeł kultury narodowej.

Zakres zainteresowań muzealników poszerzono o dokumentację losów Polaków, rozrzuconych po całym świecie (szczególnie na Kresach Wschodnich), historię wychodźstwa polskiego na Wschodzie, życie polskiej diaspory na wszystkich kontynentach.

Dział zbiorów posiada ponad 55 tysięcy muzealiów, biblioteka naukowa liczy ponad 35 tysięcy książek. Katalog zbiorów obejmuje dzieła sztuki, militaria, medale, numizmaty, druki ulotne, fotografie i pocztówki, sztandary i inne symbole narodowe, przedmioty i archiwalia powstałe dla upamiętnienia ważnych rocznic.

Najstarsze muzea pochodzą z 1794 roku. Są to „Odezwy i rozporządzenia Komisji Porządkowej województwa krakowskiego”. W zbiorach sztuki znajduje się wiele obiektów dotyczących wydarzeń

i postaci z XVIII i XIX wieku. Szczególnie bogato reprezentowana jest grafika związana z powstaniem kościuszkowskim i okresem napoleońskim. Ważną częścią kolekcji jest zespół kilkudziesięciu pocztówek o tematyce napoleońskiej oraz karty z reprodukcjami rysunków przedstawiających umundurowanie żołnierzy Wojska Księstwa Warszawskiego. Historię Powstania Listopadowego dokumentują druki ulotne, np. Manifest cara Mikołaja I *Do Narodu Polskiego*, Manifest Sejmu z 20 grudnia 1830 roku oraz odezwy Rządu Narodowego. Ważną pozycję stanowi seria portretów uczestników Powstania Listopadowego, w tym dowódców. Wiele eksponatów dotyczących tego zrywu udostępniono w obszernym albumie *Powstanie listopadowe*, wydanym w pierwszym tomie cyklu „Polskie powstania narodowe”. Muzeum zgromadziło też bogatą kolekcję eksponatów związanych z Powstaniem Styczniowym 1863–1864. Na szczególną uwagę zasługuje licząca 97 obiektów grupa przedmiotów pamiątkowych. Zalicza się do niej biżuterię patriotyczną – tzw. czarną biżuterię z okresu manifestacji patriotycznych i żałoby narodowej: krzyżyki, bransoletki, broszki, naszyjniki, łańcuszki, pierścionki, wisiorki oraz medale upamiętniające rocznicę wybuchu powstania 22 stycznia 1863 roku, rocznice bitew, potyczek, rocznice wykonanych wyroków itp. Bogaty jest również zbiór ikonografii Powstania Styczniowego liczący ponad 500 pozycji. Przedstawia on podobizny uczestników walk, dowódców oddziałów, uczestników manifestacji patriotycznych, zesłańców syberyjskich. W dziale ikonografii zgromadzone są też pamiątkowe pocztówki – reprodukcje obrazów i grafiki o tematyce powstańczej. Cenną pozycją w zbiorach Muzeum jest zespół 54 rysunków zesłańca – ks. Leopolda Zgodzińskiego, wykonanych w guberni kostromskiej w latach 1864–1866. Na ekspozycji stałej w Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej znajduje się cykl 124 prac Aleksandra Sochaczewskiego – „malarza syberyjskiej katorgi”. Obrazy te, przekazane do Muzeum Niepodległości jako depozyt Muzeum Historycznego m. st. Warszawy, są nieocenionym źródłem wiedzy o zesłańcach, ich życiu oraz mniej i bardziej znanych uczestnikach Powstania Styczniowego, których tragiczne losy zagnały na Syberię. Od wielu lat zbierane są też pamiątki odnoszące się do polskiej historii Krzemieńca.

Dzięki ofiarności Polaków deportowanych w głąb ZSRR po 1939 roku powstała „Kolekcja sybiracka”. W 1993 roku powołano „Kolekcję

Leopolis” celem gromadzenia zabytków dokumentujących i upamiętniających dzieje miasta i społeczeństwa Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich. Udało się też stworzyć jedną z większych w kraju kolekcję związaną z działalnością opozycji lat 70. i 80. XX wieku.

Sport w zbiorach

W zbiorach Muzeum znajdują się m.in. pamiątki sportowe, pochodzące sprzed roku 1918, z okresu dwudziestolecia międzywojennego, jak też z czasów PRL i III RP. Są to niezwykle zróżnicowane ekspozyty, wśród nich odnajdujemy afisze i plakaty sportowe, fotografie, rozmaite dokumenty, jak też nagrody zdobywane przez sportowców w kraju i za granicą. Interesującą grupę stanowi zbiór realiów. Znaczki, oznaki i odznaki sportowe upamiętniające wydarzenia sportowe krajowe i zagraniczne czy określające przynależność klubową sąsiadują z różnymi nagrodami sportowymi, Państwową Odznaką Sportową oraz żetonami i plakietkami upamiętniającymi życie sportowe. Szczególną pamiątką, związaną z działaniami Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” wśród polskich emigrantów we Francji, jest sztandar ufundowany w Lyonie w 1924 roku dla tamtejszych działaczy polonijnych.

Interesujące i rzadkie są pamiątki po działaczach i członkach TG „Sokół”, aktywnych zarówno na ziemiach polskich, jak też propagujących sport jako formę przygotowania do walki o niepodległość, zaś później – jako czynnik jednoczący Polonię poza granicami kraju, we Francji, w USA, Rosji. Warto przypomnieć, iż wielu „Sokołów”, gdy tylko zaszła potrzeba, stanęło w szeregach wojsk polskich i nie wahało się płacić najwyższej ceny za niepodległość i wolność Ojczyzny.

O sporej popularności sportu wśród społeczeństwa polskiego na przestrzeni ostatniego stulecia świadczą zgromadzone legitymacje sportowe rozmaitych klubów i towarzystw. Zbiór nagród sportowych w postaci medali i plaket uzupełniają dyplomy, niekiedy o bardzo bogatej szacie graficznej. W tej grupie znajduje się zegarek kieszonkowy z wytłoczonym na odwrocie popiersiem marszałka Józefa Piłsudskiego, będący nagrodą w biegu organizowanym przez 5. Pułk Ułanów 28 sierpnia 1930 roku. Warto wspomnieć, że do tego rodzaju realiów należy też dar Muzeum Niepodległości przekazany 8 października 2012 roku do zbiorów Muzeum Sportu i Turystyki z okazji jubileuszu

Sztandar TG „Sokół” w Lyonie, Francja [1924]

60-lecia tej zasłużonej instytucji. Jest to puchar – nagroda w wyścigu organizowanym przez 1. Pułk Ułanów Krechowieckich w 1939 roku¹.

Afisz i plakaty to widomy przykład propagowania sportu wśród społeczeństwa przez różnorodne instytucje państwowe, samorządowe i prywatne. Ich twórcy i wydawcy nie tylko starali się propagować zdrowy tryb życia, ale także uczulić Polaków na doniosłość wydarzeń

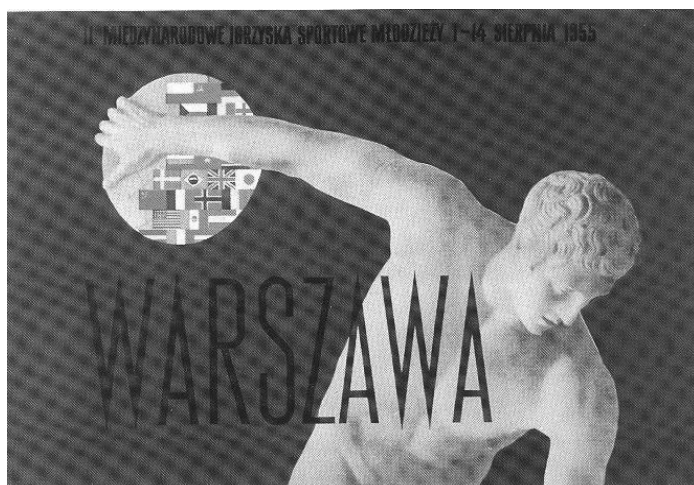
¹ 1. Pułk Ułanów Krechowieckich imienia płk. Bolesława Mościckiego wywodził się z Legionów Pułaskiego. Swój pierwszy bój stoczył w Krechowcach pod Stanisławowem, przyjmując nazwę od miejscowości. Po wojnie polsko-bolszewickiej 1919–1920 stacjonował w byłych carskich koszarach w Augustowie. Po ataku niemieckim na Polskę zaciągnął czaty bojowe na granicy w rejonie Suwałk (do 4 września 1939 r.), później walczył pod Śniadowem, stoczył zwycięski bój o Choromany-Witnice (9 września), odniósł sukces pod Długoborzem (10 września) i pod Dąbrową Wielką (11 września), przebił się do Puszczy Białowieskiej (20 września). Brał udział w walkach pod Wolą Gułowską i Charlejewem. 1. Pułk Ułanów Krechowieckich skapitulował 6 października 1939 r. Odtworzony został w ramach Armii Krajowej (akcja „Burza”) oraz odrębnie, w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie (w ramach 2. Korpusu walczył pod Monte Cassino, Anconą i Bolonią).

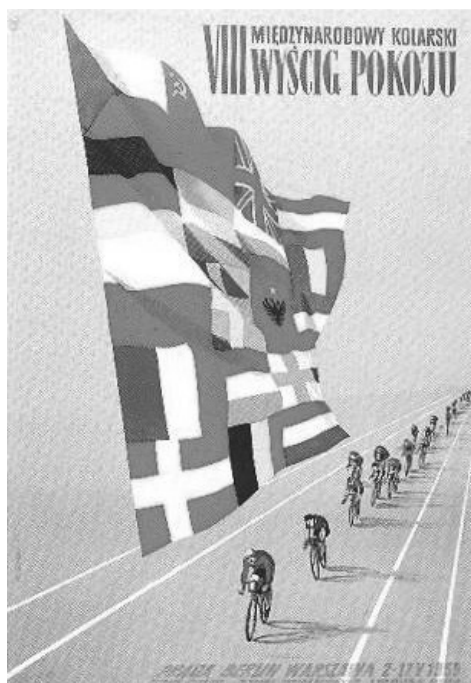
Nagroda – zegarek kieszonkowy Roskopf z wizerunkiem J. Piłsudskiego, z napisem: „5 p. Uł. II Nagr. Bieg Gończy 28 VII 1930” [28.07.1930]

sportowych, zarówno lokalnych, jak ogólnokrajowych i międzynarodowych. W kolekcji można wyodrębnić 150 plakatów sportowych (większość pochodzi z lat 50. i 60. XX w., a autorami są czołowi twórcy tzw. polskiej szkoły plakatu), związanych z zawodami kolarskimi, turniejami lekkiej atletyki i rajdami samochodowymi. Z wcześniejszych lat pochodzą plakaty z rajdów automobilowych, zawodów hippicznych. Kilka dotyczy innych dziedzin sportu: szermierki, judo, a nawet zawodów powożenia zaprzęgami konnymi. Jeden z najbardziej rozpoznawalnych plakatów sportowych: *Warszawa* Tadeusza Trepkowskiego został wydany w 1955 roku z okazji odbywającego się w stolicy V Światowego Festiwalu Młodzieży i Studentów. Przedstawia stylizowanego na antyk dyskobola z dyskiem, na średnicy którego widnieją flagi państw uczestniczących w tej międzynarodowej imprezie. Kilkadziesiąt plakatów odnosi się do Wyścigu Pokoju. Za najciekawszy uchodzi plakat Wiktora Górki z 1955 roku towarzyszący VIII Międzynarodowemu Kolarskiemu Wyścigowi Pokoju.

Sporty zimowe reklamowane były m.in. na plakatach wydawanych przez Polski Związek Narciarski i Główny Komitet Kultury Fizycznej. Zachęcano poprzez taką formę informacji i propagandy do zdobywania odznak SPO (Sprawny do Pracy i Obrony) i POS (Powszechnej

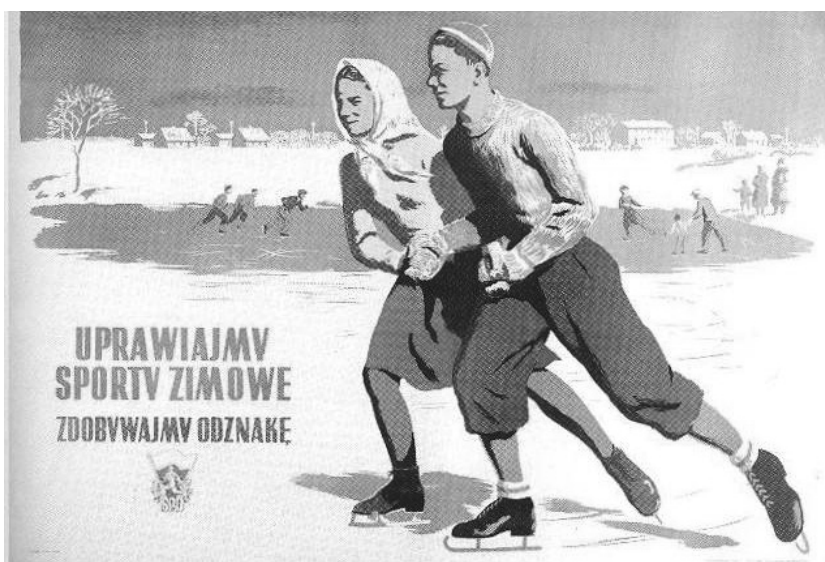
Tadeusz Trepkowski, *Warszawa*, plakat, projekt 1952, druk 1955

Wiktor Górka, *VIII Międzynarodowy Kolarski Wyścig Pokoju*, plakat, 1955

Odnaki Sportowej). Józef Korolkiewicz zaprojektował, znajdujący się w kolekcji, charakterystyczny dla stylu socrealistycznego plakat *Uprawiajmy sporty zimowe. Zdobywajmy odznakę SPO*, wydrukowany w 1952 roku.

Fotografie o tematyce sportowej dokumentują przede wszystkim różnorodne formy aktywności i kulturę fizyczną cywilów oraz wojska w dwudziestoleciu międzywojennym. W zbiorze ikonograficznym znajduje się ok. 150 fotografii i kilkanaście pocztówek o szeroko

Józef Korolkiewicz, *Uprawiajmy sporty zimowe. Zdobywajmy odznakę SPO*, plakat, 1952

pojętej tematyce sportowej, wśród nich sportowo-patriotyczne. Przedstawiają: obozy internowanych żołnierzy i oficerów Legionów Polskich w Szczypiornie i Łomży (1917–1918), robotnicze kluby sportowe, sport w Wojsku Polskim II RP, problematykę sportową w ujęciu ogólnym w II RP, sport w obozach internowania i obozach jenieckich z okresu II wojny światowej, sport w PRL. Reprezentatywny wybór eksponatów związanych z tą tematyką zamieszczam poniżej.

Muzeum Niepodległości w Warszawie nie tylko gromadzi pamiątki po organizacjach sportowych, działaczach i zawodnikach, lecz także, kolejny raz, wzięło udział w kierowanym do dzieci projekcie „Raz, dwa, trzy – warszawiakiem jesteś Ty!?”. Motywem przewodnim

Polska drużyna piłki nożnej na Igrzyskach Olimpijskich w Paryżu, fotografia, 1924

Brunon Romiszewski podczas zawodów hippicznych, fotografia, 1928

Stefan Cichoń w hiszpańskiej szkole jazdy w Wiedniu, fotografia, Wiedeń 1930

Ogólnopolskie Zawody Kawaleryjskie „Militari”. Ekipa 3. Pułku Strzelców Konnych, która zdobyła mistrzostwo armii, fotografia, Kraków 1932

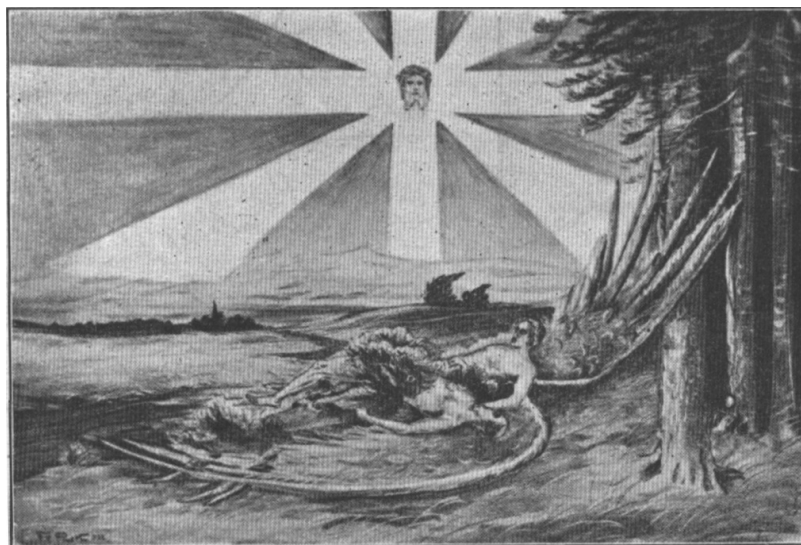
Robotnicza Olimpiada Sportowa w Wiedniu w 1931 r. Finał biegu na 400 m mężczyzn, fotografia, 1931

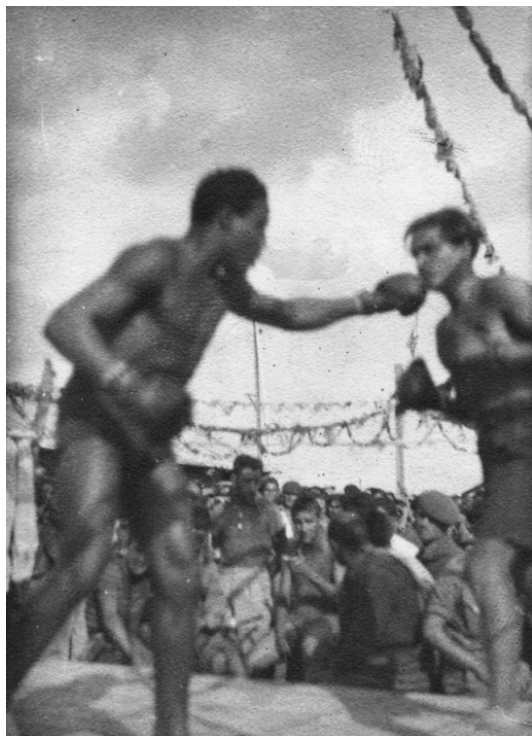
Jerzy Michałowicz przekazuje symbolicznie kierownictwo klubu RKS „Skra” w Warszawie Stanisławowi Hermanowicz, fotografia, Warszawa 1935

Pierwsi polscy zwycięzcy w międzynarodowym turnieju lotniczym 1932 r.: śp. kpt. F. Żwirko i śp. inż. S. Wigura, pocztówka, Warszawa 1936

„Apoteoza ś.p. por. Żwirki i inż. Wigury”, pocztówka, Warszawa [1932–1933]

Walka bokserska w obozie internowanych w Gurs, fotografia, 1939

Obóz internowanych Ochotniczych Brygad Międzynarodowych w wojnie domowej w Hiszpanii na terenie Francji w Gurs. Zradiofonizowany wóz prasowy „La populaire”, obsługujący wyścig kolarski „Tour de France”, fotografia, Gurs 1939

Obóz jeniecki na terenie Niemiec. Jeńcy na widowni oglądają mecz piłkarski lub inne zawody sportowe, fotografia, Geperuft [1944]

ostatniej edycji tej gry muzealnej, która odbyła się podczas wakacji, było przybliżenie najmłodszym zwiedzającym tematyki sportowej. Niezwykle pomocne okazały się fotografie ze zbiorów Muzeum, przede wszystkim zaś zdjęcia internowanych w Szczypiornie legionistów – współtwórców popularnego również współcześnie „szczypiorniaka”, pokazywane na wystawie stałej pt. „Polonia Restituta. O niepodległość i granice 1914–1921”.

Podsumowanie

Kolekcja Muzeum Niepodległości kryje duże bogactwo eksponatów związanych ze sportem i kulturą fizyczną. Jej dotychczasowe wykorzystywanie oscylowało wokół problematyki patriotyczno-historycznej. Przygotowanie wystąpienia na konferencję „Sport – nowy obszar kolekcji muzealnych i prywatnych” dało możliwość spojrzenia na nie z innej perspektywy. Pojawił się zarazem kolejny problem: jak wykorzystać te i podobne zbiory w pracy muzealnej związanej z innymi niż statutowo określone zadaniami misyjnymi?

Tradycyjne narzędzia pracy muzealnika: osobista kwerenda, wydawanie katalogów zbiorów, albumy z reprodukcjami eksponatów, wystawy muzealne – mogą być uzupełnione nowoczesnymi formami

upowszechnienia poprzez sieć internetową². Wydaje się, że Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie jest w pełni predestynowane do stworzenia portalu grupującego wszystkie możliwe zasoby związane z kolekcjami sportowymi: tymi tematycznymi oraz tymi niewyodrębnionymi, pozostającymi w zbiorach instytucji niezwiązanych bezpośrednio ze sportem. Tylko to nowoczesne narzędzie daje możliwość ujęcia tematu w sposób zbliżony do kompletności.

Postulat powołania jednostki sterującej procesem informacji i digitalizacji zbiorów dotyczących sportu, w różnych przejawach i możliwościach tej dziedziny muzealnictwa, byłby godnym uzupełnieniem uroczystości jubileuszu Muzeum Sportu.

Tadeusz Skoczek

Bibliografia

Gloria Victis. W 140. rocznicę powstania styczniowego. Katalog wystawy, Ciechanów–Warszawa 2003.

O niepodległą Polskę. Katalog zbiorów z lat 1914–1921. Opracowała Mirosława Pałaszewska, Tom I, Warszawa 2005. [zawiera: zbiory sztuki, broń, sztandary, varia, zbiory numizmatyczne, archiwalia]

O niepodległą Polskę. Katalog zbiorów z lat 1914–1921. Druki ulotne. Opracowała Mirosława Pałaszewska, Tom II, Warszawa 2007.

O niepodległą Polskę. Katalog zbiorów z lat 1914–1921. Zbiory ikonograficzne. Opracowała Regina Madej-Janiszek, Warszawa 2008

Powstanie styczniowe. Katalog zbiorów Muzeum Historii Polskiego Ruchu Rewolucyjnego (obecnie Muzeum Niepodległości). Opracowały Helena Wiórkiewicz, Halina Ozyra, Barbara Andrzejewska, Warszawa 1982.

Powstanie listopadowe. Pod redakcją Tadeusza Skoczka. Album w serii *Polskie Powstania Narodowe*. Proszówki 2011.

Powstanie styczniowe, Pod redakcją Tadeusza Skoczka. Album w serii *Polskie Powstania Narodowe*, Proszówki 2013.

² Portal historyczny *Polish History.pl* prowadzony przez Muzeum Historii Polski grupuje niektóre inicjatywy. Znajdujemy tu linki do Biblioteki Cyfrowej IPN, Biblioteki Cyfrowej Ośrodka Karta, Cieszyńskiej Biblioteki Wirtualnej, Cyfrowej Biblioteki Narodowej POLONA, Cyfrowej Kolekcji Czasopism Polskich, różnych bibliotek cyfrowych, archiwów oraz baz i zestawień dokumentów źródłowych. Zob. <http://www.polishhistory.pl/index.php?id=31>